

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Mustafaev Sh.N¹

¹Sam.DU dotsenti

ARTPEDAGOGIKA TIZIMINI XORIJIY TAJRIBA INTEGRATSIYALASHUVI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada O'zbekiston oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalashning artpedagogik asoslarini nazariy tadqiq qilish va artpedagogikaning xorijiy tajribasini urganish orqali "artpedagogika" ning o'quv jarayonida talabalar shaxsiga samarali tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish maqsadida turli xil san'at turlarini integratsiyalashgan holda qo'llashga asoslangan ilmiy pedagogik yo'nalish sifatida istiqbolli yo'nalish ekanligi haqida fikr yuritiladi.

Tayanch so'zlar: izoterapiya, art-terapiya, badiiy, estetik, san'at psixologiyasi, katarsis, kompensator, retsipient, improvizatsiya, ritm.

Аннотация. В данной научной статье рассматриваются теоретические основы модернизации художественной педагогики системы высшего образования Узбекистана и проводится исследование зарубежного опыта художественной педагогики.

Ключевые слова: изотерапия, арт-терапия, искусство, эстетика, психология искусства, катарсис, компенсатор, реципиент, импровизация, ритм.

Abstract. This scientific article examines the theoretical foundations of the modernization of art pedagogy in the higher education system in Uzbekistan and studies the foreign experience of art pedagogy.

Keywords: isotherapy, art therapy, art, aesthetics, psychology of art, catharsis, compensator, recipient, improvisation, rhythm.

Kirish. O'zbekistonda yoshlarini raqobatbardosh mutaxassis, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega, ijodkor shaxslar etib tarbiyalash uchun oliy ta'lim tizimida jadal islohotlar olib borilmoqda. Bu esa, talaba yoshlarni madaniy va ijodiy shaxslar sifatida rivojlantirishning jahon tajribasini ilmiy-pedagogik o'rganish, jumladan, oliy ta'lim tizimida artpedagogikaning innovatsion yutuqlarini tatbiq qilish istiqbollidir.

Jahon artpedagogik tizimlari shaxsni rivojlantirishga qaratilgan texnologik jarayonlar, ijtimoiy-madaniy faoliyat kategoriyalari integratsiyalashuvi asosida muntazam takomillashtirib bormoqda. XX asr oxirlaridan boshlab pedagogika izoterapiya doirasida art-terapiya imkoniyatlarini alohida e'tibor bilan o'rganib kelmoqda.

Art-pedagogika nafaqat san'at ta'limini, balki shakllanayotgan shaxsni korreksion-rivojlantirish jarayonining barcha tarkibiy qismlarini san'at vositasida ko'rib chiqish va hal qilish imkonini beradi. Korreksion ishlarda san'atning qanday muhim rol' o'ynashini xorijiy pedagogika vakillari E.Segen, J.Demor, O.Dekrolio'z tadqiqotlarida etarli dalillar bilan isbotlab berishgan [1-260.b].

Rossiya art-terapiya maktabining asoschisi A.I.Kopitinning "Bolalar va o'smirlarning art-terapiyasi" kitobida art-terapiya atamasiga berilgan ta'rif mazmunini keltirish mumkin. Olim arterapiyaga "Mijozning vizual faoliyati va psixoterapevtik munosabatlar kontekstida qo'llaniladigan va turli xil jismoniy

nogiron, hissiy va ruhiy kasalliklari bo'lgan shaxslarni davolash, psixokorreksiya, psixoprofilaktika, rehabilitatsiya va o'qitish maqsadida ishlatiladigan psixologik ta'sir usullari to'plami" [2-224.b.], degan ta'rifni beradi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature Review). Shuni aytish kerakki, uzoq vaqt davomida art-terapiya atamasining ta'rifi ta'lim tizimiga singib keta olmadi. Biroq, keyinchalik, A.E.Taranovanning tadqiqotlari xulosalariga ko'ra, yoshlar bilan ishlash amaliyoti, tajribasining to'planishi natijasida "art-terapiya" tushunchasi negizidan "art-terapiya" va "art pedagogika"ning ajralib chiqishi sodir bo'ldi. Shu paytdan boshlab art pedagogika san'at ta'limida mustaqil yo'nalish sifatida "hayotga yo'llanma", huquq oldi, deb hisoblanadi. [3-99.b]

Artpedagogika Evropa Ittifoqi, AQSh pedagogik amaliyotida keng quloq yoyib, rivojlangan bo'lsa-da, MDH mamlakatlariga endi kirib kelmoqda. Bu borada tadqiqotchilar artpedagogikaning shakllanish bosqichida ekanligini, umumta'lim va qo'shimcha ta'lim tizimida o'z o'rnini egallaganligini, oliy ta'limga endi kirib kelayotganini qayd qiladilar. Shu ma'noda artpedagogikaning shakllanishida tadqiqotchilardan R.A.Verxovodova, R.A.Galustovalarning xulosalarini keltirish mumkin. Olimlarning ta'rifiga kora "artpedagogika talaba shaxsiga samarali ta'sir ko'rsatish maqsadida ta'lim-tarbiya jarayonida san'at turlarini integrativ qo'llashga asoslangan ilmiy-pedagogik yo'nalishdir" [4-15.b]

Mehnat, ta'lim, san'at, madaniyat va inson ma'naviyati, ruhiyati o'zaro bog'liq bo'lib, ana shu bog'lanishlarni hisobga olgan holda pedagogika fanida san'at, mehnat va psixologik-pedagogik bilimlarning sintezi sifatida yangi yo'nalish - artpedagogika paydo bo'ldi.

Bugungi kunda "artpedagogika" tushunchasini tushunish, talqin qilish va qo'llashda pedagogik adabiyotlarda tadqiqotchilar tomonidan turli yondoshuvlar kuzatiladi. Pedagogika fanida zamonaviy yoshlarni maktab, oliy ta'lim muassasalarida xalq va professional san'atga asoslangan badiiy texnologiyalardan foydalanib o'qitish uchun maxsus pedagogik shart-sharoitlar yaratishga bag'ishlangan maxsus tadqiqotlar yo'q edi. Jumladan, O'zbekiston umumiy o'rta va oliy ta'lim tizimlarining tahlili ham o'quvchi va talabalar ta'lim-tarbiyasi, ma'naviy-

ma'rifiy ishlarning mavjud amaliyoti tahlili bu sohada ilmiy-pedagogik tavsiyalarga ehtiyoj katta ekanligini ko'rsatmoqda.

Xorijda o'tkazilgan tadqiqotlar jumladan, Evropa Ittifoqi mamlakatlari, AQShda artpedagogika san'atshunoslik, san'at psixologiyasi, mexnat psixologiyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan yangi, taraqqiyparvar soha sifatida shakllanib borayotganligi ta'kidlanadi. Fanning bu sohalaridagi bilimlar san'atning rivojlanish qonuniyatlari, uning shaxs va jamiyat ijtimoiy va ma'naviy hayotidagi o'rni haqida kompleks tasavvurni hosil qiladi. Bu esa san'atning ta'limiy, tarbiyaviy, bilish va regulyativ funksiyalari mohiyatini tushunish uchun zarurdir. Chunki ushbu poydevorsiz san'atning pedagogik salohiyatini anglash va undan oliy ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonida samarali foydalanish nazariyasini ishlab chiqish mumkin emas.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Artpedagogika bilan umumiy va ijtimoiy pedagogika, shuningdek, xususiy metodikalar orasida yaqin aloqalar mavjud. Bu borada Los- Anjelesdagi Kaliforniya universitetining tadqiqotchilari 25000 dan ortiq o'quvchi-yoshlarning federal ma'lumotlar bazasidan foydalangan xolda 2007 yilda AQShda o'tkazgan milliy tadqiqotida san'at sohasidagi bilimlarga ega bo'lmagan talabalarga qaraganda san'at asarlari, ularning turlari, mazmuni haqida bilimlarga ega talabalar standart testlarni yaxshiroq echish qobiliyatiga ega ekanliklarini aniqladilar. Bundan tashqari, san'atga qiziqqan yoshlar tomonidan televizion dasturlarni tomosha qilish uchun kamroq vaqt sarflanishi, ularning tengdoshlariga nisbatan ancha ijtimoiy faol bo'lishlari va ularning bilim olishga qiziqishlari ham kuchliroq bo'lishi qayd qilingan[5].

Aydaho gubernatori Merilin Xovard matematika va musiqa o'qituvchilari o'rtasidagi hamkorlik eng samarali darajada ekanligini ta'kidlaydi [6.]. U ta'kidlagan bir misolda texnologiya o'qituvchisi va chizmachilik o'qituvchisi talabalarga matematik loyihalashtirishni qo'llashda bir-birlari bilan hamkorlik qilishlari kerakligi aytiladi. Buning uchun o'qituvchilar talabalarga ushbu

aloqalarni aniq ko'rsatish uchun badiiy, estetik tushunchalarni "matematik tilda" tushuntirib bera olishlari kerak.

Bu o'zaro aloqadorlik kognitivist o'qituvchi-pedagoglarni bundan bir asr ilgari qiziqтира boshlagan edi. San'at ular tomonidan ma'rifat vositasi (g'oyalarni uzatish) va ta'lim vositasi (bilimlarni uzatish, fikrlash va umumlashtirish ko'nikmalari, qarashlar tizimlarini tushuntirish) sifatida ko'riladi. San'atning bilish funksiyasining salohiyati hali juda kam o'rganilgan. Shu bilan birga, ma'lumki, san'at tilida uzatiladigan axborot, odatda, yanada qulay va hazm qilish osonroq bo'ladi. San'at his-tuyg'u va tafakkur tarziga kompleks tarzda, ya'ni ham aqlga, ham qalbgaga parallel ta'sir ko'rsatadi.

Tahlil va natijalar (Analysis and Results). Ingliz antropologi J.Garrisonning fikricha, badiiy ijodning tarbiyaviy funksiyalari uning ijtimoiy ahamiyatining eng muhim jihatlaridan biridir. San'atning katarsis (poklanish) va kompensator (ma'naviy uyg'unlikka erishishga yordam beruvchi) funksiyalari shaxsni shakllantiruvchi eng muhim omillardir.

Badiiy axborotning o'ziga xosligi klassik axborot tizimi bo'lgan san'atning kommunikativ funksiyasini amalga oshirish mexanizmida namoyon bo'lib, uning tarkibiga axborot manbai (asar), axborot kanali (tasviriy va ifoda vositalari) va retsipient (idrok predmeti) kiradi. Shu sababli tadqiqotchilar ushbu murakkab va nozik aloqalar jarayonida yoshlarning bilim va ko'nikmalarni egallashidagi murakkab jarayonlarini o'rganishda davom etmoqdalar.

Xorijiy tadqiqotlar tahlillarini umumlashtirish barcha yo'nalishlar, mutaxassisliklar bo'yicha tashkil etiladigan mashg'ulotlarda badiiy texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq oltita asosiy afzalliklarni belgilash imkonini beradi:

✓ birinchi afzallik - o'qish va til ko'nikmalarining rivojlanishi. Ijodiy loyiha jarayonida talabalar loyihada belgilangan muammoni hal qilishga ijodiy yondoshish, echim yo'llarini takomillashtirish zarurligini mavjud holatga xos afzallik va kamchiliklarni to'g'ri tasvirlashni o'rganadilar. Topilgan echim obrazini tasvirlash uchun she'r, raqs va improvizatsiyadan foydalanadilar [7.].

✓ Ikkinchi afzallik - matematik hisoblashlar bo'yicha ko'nikmalarning o'sishi. Mahsulot, natijaning parametrlarini hisoblash. Musiqiy ritm mutanosiblikni, matematik munosabat sifatida ifodalangan munosabatlarni ta'kidlaydi (o'rta maktabda qator yillar davomida musiqa o'rgangan talabalar matematikada yaxshi natijalarni ko'rsatadilar) [8.].

✓ Uchinchi afzallik - intellektual ko'nikmalarning rivojlanishi. Ular turli tafakkur jarayonlari bilan bog'liq bo'lgan fikrlash qobiliyati, sezgi, idrok, tasavvur, ixtirochilik, ijodkorlik va san'atga oid muammolarni hal qilish ko'nikmalarini tashkil qiladi.

✓ Musiqa hamda makon va vaqt mulohazalari o'rtasidagi munosabatlar mantiqan matematik bilimlarga tegishli ekanligi ilgari ko'p muhokama qilingan. San'atning boshqa shakllari - raqs yoki tasviriy san'at bilan shug'ullanish ta'lim oluvchilarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi [9.].

✓ To'rtinchi afzallik - ijtimoiy ko'nikmalarning rivojlanishi. San'at texnologiyasi ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi, jumladan o'ziga ishonch, o'zini o'zi boshqarish, nizolarni tinch yo'llar bilan hal qilish, hamkorlik, hamdardlik va ijtimoiy bag'rikenglikka asoslanadi. Tadqiqotlar bu ko'nikmalar nafaqat iqtidorli va iste'dodli bolalarga, balki barcha o'quvchilar uchun zarurligini ko'rsatadi. Badiiy ijod, havaskorlik bilan shug'ullanish pedagogik nuqtai nazardan ijtimoiy kompetentsiyalarni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynashi mumkin [10.].

✓ Beshinchi afzallik – talabalarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tasviriy san'atdan foydalanish talabalarga o'qiyotgan mazmunini tushunish uchun vizual ifoda shakllaridan foydalanishga yordam berdi. Ular matnni passiv, mexanik o'qish o'rniga uni mustaqil, ijodiy talqin qila boshlaydilar[11.].

✓ Oltinchi afzallik – ta'lim muassasasida ijobiy muhit shakllanadi. Umumiy ish uchun ijodiy, ijobiy ishtiyoq jamoada do'stona muhit yaratilishiga hissa qo'shadi [12.].

Xulosa va takliflar (Conclision/Recommedations).

O'zbekiston oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalashning artpedagogik asoslarini nazariy tadqiq qilish natijasida artpedagogikaning xorijiy tajribasi misolida ta'limning barcha yo'nalishlari jarayonida san'at elementlarini integrativ qo'llashning ilmiy-amaliy negizlari aniqlandi. Xorijiy tadqiqotlarning xulosalari "artpedagogika"ning o'quv jarayonida talabalar shaxsiga samarali tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish maqsadida turli xil san'at turlarini integratsiyalashgan holda qo'llashga asoslangan ilmiy va pedagogik yo'nalish sifatida istiqbolli yo'nalish ekanligini isbotlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. E.Segen. Vospitanie, gigiena i npravstvennoe lechenie umstvenno nenormal'nix detey. - SPb., 1903. - 260 s., Pierre Rijlant. *Jean Demoor*, Institut Solvay de Physiologie, 1941.Homaïde A. La méthode Decroly. 8 éd. Neuchâtel, 1976; Besse J.-M. O. Decroly, psychologue et educateur. Toulouse, 1982; Decroly et son œuvres. Bibliographie, P., 1972.

2. ¹KopitinA. I. Sistemnayaart-terapiya. SPb. : Izd-vo «Piter», 2001. 224 s.

3. ¹Taranova A.E. **Sotsiokul'turnie mexanizmi tsennostnoy legitimatsii deviantnogo povedeniya molodejji: Dis. ... kand. sotsiol. nauk: 22.00.06. - Belgorod, 2007. s-99.**

4. Verxovodovoy R.A., Galustova R.A. Zarubejniy opit art-pedagogiki kak sistema integrirovannogo primeneniya elementov iskusstva v obrazovatel'nom protsesse / Verxovodovoy R.A., Galustova R.A. // Vestnik Adigeyskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 3: Pedagogikaipsixologiya. – 2011. – № 1. – S. 15-18.

5. ¹Catterall J.S. Involvement in the Arts and Success in Secondary School // Critical Links: Learning in the Arts and Student Achievement and Social Development / ed. by R. Deasy. Washington: DC AEP, 2002.

6. M.Gellap. Otnoshenie obschestvennosti k obschestvennim shkolam // 39-iy Ejegodniy Kappa/ opros obschestvennogo mneniya, provodimiy institutom Gellapa. 2007. URL: www.nochildleftbehind.gov.

7. ¹Goodman J.R. A Naturalistic Study of the Relationship between Literacy Development and Dramatic Play in Five-Year-Old Children // Critical Links: Learning in the Arts and Student Achievement and Social Development / ed. by R. Deasy. Washington: DC AEP, 2002.

8. Minton S. Assessment of High School Students' Creative Thinking Skills: A Comparison of the Effects of Dance and Non-dance Classes // Critical Links: Learning in the Arts and Student Achievement and Social Development / ed. by R. Deasy. Washington: DC AEP, 2002.

9. Kennedy J.R. The Effects of Musical Performance, Rational Emotive Therapy and Vicarious Experience on the Self-Efficacy and Self-Esteem of Juvenile Delinquents and Disadvantaged Children // Critical Links: Learning in the Arts and Student Achievement and Social Development / ed. by R. Deasy. Washington: DC AEP, 2002.

10. Barry N., Taylor J., Walls K. The Role of the Fine and Performing Arts in High School Dropout Prevention // Critical Links: Learning in the Arts and Student Achievement and Social Development / ed. by R. Deasy. Washington: DC AEP, 2002.

11. Nelson C.A. The Arts and Education Reform: Lessons from a Four-Year Evaluation of the A+ Schools Program, 1995-1999. Executive Summary //Critical Links: Learning in the Arts and Student Achievement and Social Development / ed. by R. Deasy. Washington: DC AEP, 2002.